Els Marges

NÚM. 102 - HIVERN DE 2014

Notícia sobre Ricard Salvat i el teatre basc
Francesc Foguet

Col·laboradores de la Fundació Bernat Metge:
Anna M. de Saavedra i Adela M. Trepat, traductores d'Ovidi
Montserrat Franquesa

L'argumentació de l'assagista: anàlisi retòrica de «Sucar-hi»,
de Josep Carner
Marcel Ortín

La solitud catalana de Fèlis Gras
August Rafanell

La poesia inicial d'Andreu Vidal: *Xicraini*, *Aixall híctic* i
Exercicis de despoblació
Josep M. Sala-Valldaura

Un pròleg desconegut de Francesc Fontanella
Albert Rossich, Eulàlia Miralles

Els Marges *102, Hivern 2014, Barcelona, ISSN 0210-0452, p. 90-102*

Un pròleg desconegut de Francesc Fontanella

ALBERT ROSSICH *Universitat de Girona. ILLC*
EULÀLIA MIRALLES *Universitat de València*

En els últims anys, un cop editada, el 1995, tota la producció de Francesc Fontanella per Maria-Mercè Miró, la comprensió de la seva obra i els coneixements sobre la seva biografia han avançat d'una manera espectacular. No solament hem vist engrandir-se la dimensió de la seva personalitat, sinó que ens ha admirat la seva cultura literària, i també –contra el que havia dictaminat la crítica tradicional– la seva originalitat (cf. Sansano 2006, Valsalobre; Sansano 2006, Solervicens 2008, Sansano; Valsalobre 2009, Valsalobre 2010, Rossich 2011). Encara queden moltes qüestions per aclarir, però l'interès creixent que desperta la seva figura augura més progressos, sobretot ara que hi ha un nou projecte d'edició crítica de les seves obres, a càrrec d'un equip dirigit per Pep Valsalobre.[1]

De tots els cançoners que ens han transmès composicions de Fontanella, el ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll (veg. Vila 1981), al qual donarem la sigla *R* en la nova classificació de les obres de l'autor, és sens dubte el més important. Ja ho va intuir Joan Alegret (2006, p. 247). En primer lloc, perquè és el que ens ha transmès un nombre més alt d'obres, ja que duplica les peces que conté el que ve en segon lloc. Després, per la correcció general de les lliçons que transcriu. I també perquè és l'únic que inclou un pròleg de l'autor on aquest presenta un recull de les seves obres. El manuscrit devia ser compilat cap al final de la vida del poeta, ja que conté una composició datada per la rúbrica el 1676 (p. 179).

1. Aquest treball s'inscriu dins el projecte «Obra poética de Francesc Fontanella (1622-1683/1685). Edición crítica», núm. FFI2012-37140/FILO. Volem agrair a Pep Valsalobre els seus valuosos comentaris. Per a les transcripcions, seguim els criteris exposats a Rossich 2006b.

t

a

ILLC
ncia

de Francesc Fontane-
coneixements sobre la
lo solament hem vist
ha admirat la seva cul-
ca tradicional– la seva
lervicens 2008, Sansa-
a queden moltes qües-
figura augura més pro-
a de les seves obres, a

s de Fontanella, el ms.
1), al qual donarem la
ns dubte el més impor-
c, perquè és el que ens
ces que conté el que ve
que transcriu. I també
esenta un recull de les
a vida del poeta, ja que

ontanella (1622-1683/1685).
els seus valuosos comenta-

Hem parlat d'un pròleg, però en realitat són dos pròlegs seguits relacionats entre si. Dos pròlegs complementaris. Creiem que val la pena dedicar-los una mica d'atenció, perquè no han estat editats mai i ajuden a entendre com veia Fontanella la seva producció literària. Aquests textos presenten algunes dificultats de comprensió, que disminueixen si en regularitzem la puntuació seguint els usos actuals. Abans, però, ens hem d'enfrontar al títol llatí amb què el compilador va voler denominar el còdex [fig. 1]. A sota de dues FF encarades a dues FF simètriques, com si volguessin fer l'efecte d'un mirall, hi ha això: *Petri in cunctis ex omnibus aliquid sive magistri liborum labores*. Literalment, significa «D'un entremetedor alguna cosa entre moltes, o treballs del mestre de les dolces ofrenes». Ho podríem traduir més lliurement per «Coses escollides d'un que es fica on no el demanen, o composicions de l'autor de les ofrenes». Ens hi tornarem a referir de seguida.

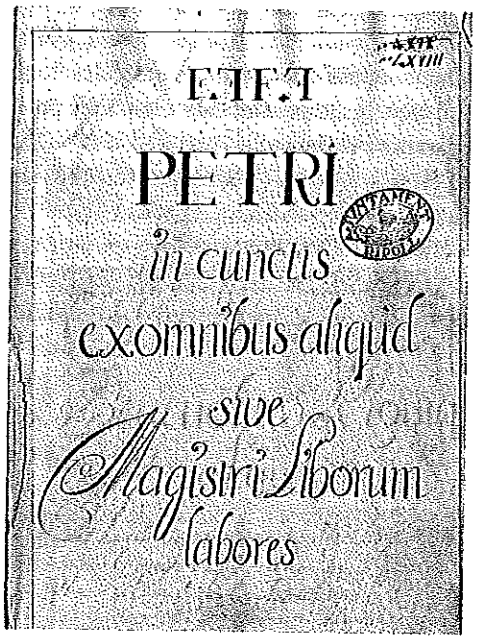

Fig. 1: Portada del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

A dalt del full hi ha dues FF amb el seu reflex al costat. Amb això, què es volia expressar? Sembla que *FF* només pot significar F[rancesc] F[ontanella]. Ara bé: per què es van duplicar les lletres? És un acarament simètric: l'efecte mirall podria voler indicar que les obres constitueixen el reflex deformat –o contrastat– de la personalitat de l'autor. Però no podem excloure que es tractés d'un missatge adreçat específicament a algú que tenia la clau per desxifrar-lo. Que és allò que suggereix, també, l'al·lusió última del pròleg, amb la qual ens enfrontarem al final.

El títol que segueix també opta per l'hermetisme. La primera dificultat, avui, per traduir-lo es troba en l'expressió *Petri in cunctis*, genitiu singular de la locució llatina «Petrus in cunctis», que el diccionari de l'Acadèmia Espanyola tradueix literalment com «Pedro en todo». El sentit que li dóna aquest diccionari no és ben bé el mateix en les diverses edicions: segons la del 1970, amb aquesta frase «se moteja al muy entremetido»; l'edició de 1822, en canvi, deia que s'aplica «al que aparenta saber de muchas cosas sin tener conocimiento sólido de ninguna». Entre nosaltres, el diccionari Labèrnia (1839, II, p. 410) la definia dient que designa a «qui s fica ahont no li demanan», i el *Diccionario de la lengua castellana con la correspondencia catalana* la traduïa amb l'expressió «en Pere saberut» (Donadiu 1890, IV, p. 180). És una expressió que va fer fortuna en l'àmbit escolar o en ambients cultivats, però que no ha deixat gaires mostres escrites. Em penso que la traducció que hem adoptat aquí («entremetedor» o «qui es fica on no el demanen») reflecteix bastant bé el sentit de la locució, perquè Fontanella intervé en un assumpte per al qual no és cridat, però del qual és part activa. Ara ho veurem. Pel que fa a la resta, sembla evident que el títol contraposa dues maneres possibles de presentar les obres: en el primer cas, com un saqueig de pensaments d'altri fet per un curiós; en l'altre, com unes ofrenes preparades per l'autor.

Vegem ara com reprèn aquests actes de recepció en el pròleg que segueix (regularitzem ortogràficament el text):

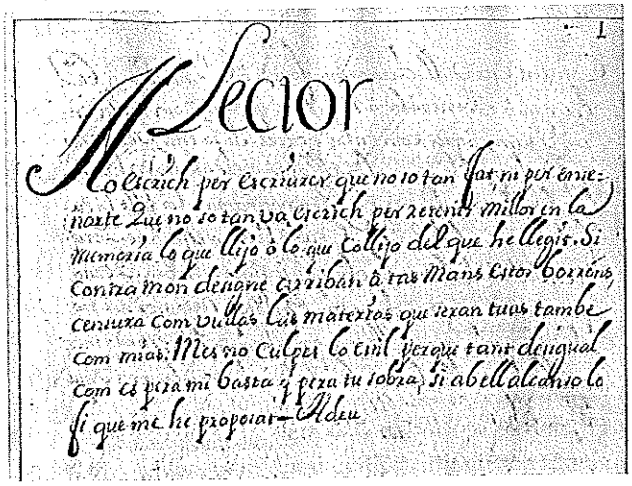

Fig. 2: p. 1 del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

Lector,
no escric per escriure, que no só tan fat; ni per ensenyar-te, que no só tan va. Escric per retenir millor en la memòria lo que llijo –o lo que collijo del que he

llegit. Si, contra m
vulles les matèries,
què, tan desigual co
que m'he proposat. A

Així puntuat i adaptat a
D'entrada ja sembla cla
matèries, que seran tue
podria pensar que el prò
(*Escric per retenir millo*
només si el text és obra
fet que el nostre autor re
un escriptor que reflectei
tures europees. Pel que fa
D'altra banda, *collijo* és u
nic, devia conèixer prou b
però no és la forma *col·l*
palatal. El Diccionari d'Es
ple i *l* geminada d'acord
149), separa *col·legir* (=in
un resúmen de lo al·legat p
(Esteve et al. 1803-1805, I,

Resumint: Fontanella j
fruit de la seva passió de l
pels errors que hagi pogu
divulgar-la.

Passem ara al sego

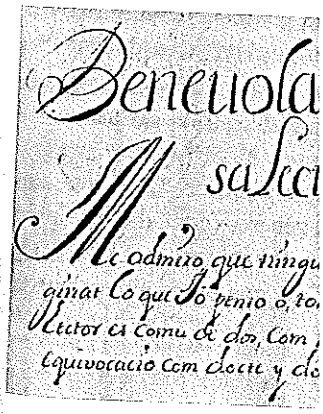

nera dificultat, avui, per
gular de la locució llati-
panyola tradueix literal-
ccionari no és ben bé el
uesta frase «se moteja al
aplica «al que aparenta
nguna». Entre nosaltres,
ue designa a «qui s fica
llana con la correspon-
ut» (Donadiu 1890, IV,
plar o en ambients culti-
nso que la traducció que
emanen») reflecteix bas-
un assumpte per al qual
el que fa a la resta, sem-
le presentar les obres: en
per un curiós; en l'altre,

ròleg que segueix (regu-

Fig. 2: p. 1 del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

nyar-te, que no só tan va.
lo que collijo del que he

llegit. Si, contra mon designe, arriben a tes mans estos borrons, censura com vulles les matèries, que seran tues també com mies; mes no culpes l'estil, perquè, tan desigual com és, per a mi basta, i per a tu sobra si ab ell alcanço lo fi que m'he proposat. Adéu.

Així puntuat i adaptat a l'ortografia d'avui, el text no presenta gaires dificultats. D'entrada ja sembla clar que l'ha escrit el mateix poeta (*censura com vulles les matèries, que seran tues també com mies; mes no culpes l'estil*, etc.), però algú podria pensar que el pròleg no és seu, sinó del copista o compilador del manuscrit (*Escric per retenir millor en la memòria lo que llijo*; etc.). Ja veurem, però, que només si el text és obra de Fontanella els dos pròlegs tenen sentit; d'altra banda, el fet que el nostre autor remarqui la seva voracitat lectora no pot ser cap sorpresa en un escriptor que reflecteix en la seva producció tantes influències de diverses literatures europees. Pel que fa al significat del text, recordem que *fat* significa 'estúpid'. D'altra banda, *collijo* és un terme jurídic que Fontanella, doctor en dret civil i canònic, devia conèixer prou bé. El mot apareix al DCVB i al DECat amb *l·l* (*col·legir*), però no és la forma *col·lijo* la que hem d'adoptar, sinó *collijo*, pronunciat amb *l* palatal. El Diccionari d'Esteve, Belvitges i Juglà, que diferencia els mots amb *l* simple i *l* geminada d'acord amb la pronúncia viva a l'època (Rossich 2006a, p. 148-149), separa *col·legir* (=inferir) de *collegir* o *colligir* («ant. en las causas, ó plèts, fèr un resúmen de lo al·legat per les parts en los plèts»; en castellà «recopilar, resumir») (Esteve et al. 1803-1805, I, p. 156); aquest és el sentit que convé al passatge.

Resumint: Fontanella justifica la seva obra literària com una dedicació personal, fruit de la seva passió de lector, i en una obligada *captatio benevolentiae* s'excusa pels errors que hagi pogut cometre, alhora que fa constar el seu escàs interès a divulgar-la.

Passem ara al segon pròleg.

Benevola ò Rigurosa
Sa Lectora
Me admiro que ningun Escriptor haja imaginat lo que jo venio à tots hian permat quitas el Lector es como de dos Com siome o tant facil à la equivocació com Lecte y escrita en Llegall y en Scrome
Ei

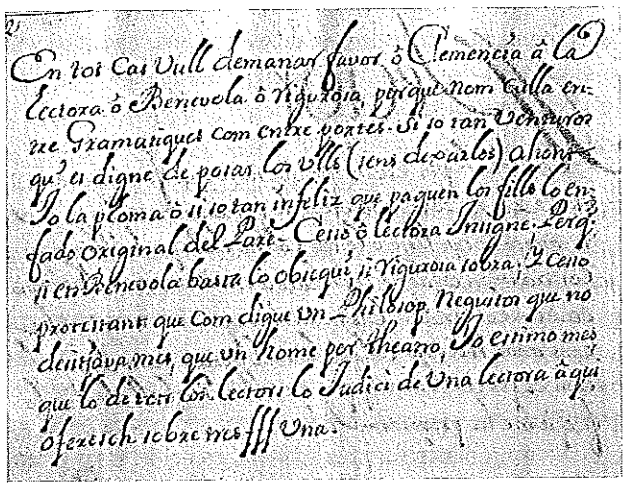

Fig. 3: p. 1-2 del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

Benèvola o rigorosa lectora,
m'admiro que ningun escriptor haja imaginat lo que jo penso. O tots han pensat quissàs que «lector» és comú de dos (com «home»), o tan fàcil a l'equivocació com «docte» i «docta» en Lleida i en Gerona. [p. 2] En tot cas, vull demanar favor o clemència a la lectora, o benèvola o rigorosa, perquè no em culla entre gramàtiques com entre portes. Si só tan venturós que es digne de posar los ulls, sens deixar-los, a on jo la ploma, o si só tan infeliç que paguen los fills l'enfado original del pare, cesso, oh lectora insigne: perquè, si ets benèvola, basta l'obsequi; si rigorosa, sobra. I cesso protestant que, com digué un filosop neguitós, que no desitjava més que un home per teatro, jo estimo més que lo de tots los lectors lo judici d'una lectora a qui oferesc sobre tres *fff*, una.

Aquest segon pròleg és més difícil d'entendre. La nostra proposta de puntuació es basa en la interpretació que en fem. Però potser serà més clara si en donem una paràfrasi més extensa:

Lectora benèvola o rigorosa,
m'admira que a cap escriptor se li hagi acudit el que jo penso. O bé tots han pensat, potser, que «lector» és un nom comú als dos gèneres (com «home» quan té el sentit de «persona»), o bé han cregut que és un mot equívoc, com «docte» y «docta» en la pronúncia de Lleida o de Girona.[2] [Com que no és el cas, queda

2. A diferència de València, Tortosa o el Pallars, a Lleida pronuncien la *a* àtona posttònica com una *e*

justificat que afegei
qüestió és que vull
benèvoles com de le
el llibre al prestatge
de portes endins, en
posar els ulls tota l'e
fills [=els poemes] p
xi, puc plegar d'escri
qui, i si ets rigorosa,
filòsof inquiet va dir
que l'opinió de tots el
ofereixo sobre tres *fff*
lla, una *f*, la de *firmes*

A propòsit d'aquest últin
manuscrit és el més com
més tardanes. Això fa p
manuscrit reprodueix va s
frare dominic (i com conf
transcriu). I per què «firm
d'algun altre nom conving
motiv de Fontanella: hi ins
i en molts poemes. En tot
haver dubte que Fontanell
incongruent que el primer
mon designe, arriben a tes
posi els ulls, *sens deixar-lo*
dicció, ja que és al segon p
dama concreta per sobre de
seva obra, però sí fer-ne of
pot escapar a ningú la rell
conservat els pròlegs de Fo
reflecteix una visió de conju
ció de les composicions tam

més o menys oberta [ɛ], de manera
es pot assimilar a l'*e* tancada de *doc*
vocàlica a [ə]. Barcelona era una re
dards diversos; els ciutadans cultes
(cf. Rossich 2006a), la *a* de la *e* àton

Fig. 3: p. 1-2 del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

penso. O tots han pensat
tan fàcil a l'equivocació
En tot cas, vull demanar
perquè no em culla entre
es digne de posar los ulls,
paguen los fills l'enfado
ts benèvola, basta l'obse-
igué un filosop neguitós,
no més que lo de tots los
f, una.

proposta de puntuació es
és clara si en donem una

e jo penso. O bé tots han
èneres (com «home» quan
ot equívoc, com «docte» y
m que no és el cas, queda

n la *a* àtona posttònica com una *e*

justificat que afegeixi un segon pròleg aquí, aquest dedicat a una *lectora*]. La qüestió és que vull demanar favor o clemència a la lectora (tant si és de les benèvoles com de les rigoroses) perquè no m'aculli entre gramàtiques [=no posi el llibre al prestatge entre altres obres de consulta] sinó entre portes [=el llegeixi de portes endins, en la intimitat]. Tant si sóc tan afortunat que ella es digni de posar els ulls tota l'estona on jo he posat la ploma, com si sóc tan infeliç que els fills [=els poemes] paguin les culpes del pare [=el poeta], i per això els avorreixi, puc plegar d'escriure, oh lectora insigne; ja que, si ets benèvola, basta l'obsequi, i si ets rigorosa, sobra. I plego declarant que, de la mateixa manera que un filòsof inquiet va dir que en tenia prou amb una sola persona de públic, jo, més que l'opinió de tots els lectors, m'estimo el judici d'una lectora en concret, a qui ofereixo sobre tres *fff*, una [=sobre les tres *f* del meu nom, fra Francesc Fontanella, una *f*, la de *firmesa*].

A propòsit d'aquest últim excurs, hem de justificar l'ocurrència de «fra». Aquest manuscrit és el més complet entre tots els de Fontanella; per tant, recull les obres més tardanes. Això fa pensar que el model –segurament apògraf– que aquest manuscrit reprodueix va ser compilat al final de la vida de Fontanella, quan ja era frare dominic (i com confirma l'esmentada datació del 1676 d'un dels poemes que transcriu). I per què «firmesa»? Efectivament, la *f* podria ser la de *fe*, de *fidelitat* o d'algun altre nom convingut; però sembla més lògic aquell, perquè és un dels leitmotiv de Fontanella: hi insisteix sempre a la *Tragicomèdia d'Amor*; *firmesa i porfia* i en molts poemes. En tot cas, el lligam entre els dos pròlegs és evident, i no hi pot haver dubte que Fontanella és el responsable de tots dos. Podria semblar que és incongruent que el primer es desentengui de la difusió de les seves obres (*si, contra mon designe, arriben a tes mans estos borrons*) i que el segon anheli que la lectora posi els ulls, *sens deixar-los, a on jo la ploma*. Però creiem que no hi ha tal contradicció, ja que és al segon pròleg on el poeta proclama el desig de ser llegit per una dama concreta per sobre de tots els altres possibles lectors: no necessita divulgar la seva obra, però sí fer-ne ofrena a la persona que, en bona part, l'ha motivada. No pot escapar a ningú la rellevància que aquest cançoner sigui l'únic que ens hagi conservat els pròlegs de Fontanella, a més de ser el que conté més composicions: reflecteix una visió de conjunt feta des de la maduresa, en què l'ordre i la distribució de les composicions també deuen ser significatius. Ara només ens falta saber qui

més o menys oberta [ɛ], de manera que a oïdes d'un barceloní l'*a* de *docta*, pronunciada per un lleidatà, es pot assimilar a l'*e* tancada de *docte*. En la pronunciació d'un gironí, la confusió és total per la reducció vocàlica a [ə]. Barcelona era una realitat complexa que no servia d'exemple per la confluència d'estàndards diversos; els ciutadans cultes que parlaven correctament el català diferenciaven, com ara sabem (cf. Rossich 2006a), la *a* de la *e* àtona en els discursos, la declamació i la recitació.

era aquesta lectora a qui Fontanella ofereix la col·lecció de les seves obres, cosa que provarem de desxifrar a partir precisament de la completesa i l'ordenació del manuscrit en qüestió.

Als manuscrits unitaris de Fontanella, crida l'atenció que hi hagi una sèrie de composicions amoroses que tenen una portada pròpia. *R* no és una excepció a aquest fet. A la pàgina 435 del manuscrit que ens ocupa, un full interior amb una bella cal·ligrafia encapçala i agrupa les poesies a Gileta: *Canta Gilet enamorat ab diferents afectes sos amors ab l'adorada Gileta.* Entre les coses que singularitzen *R* hi ha el fet que s'hi recullen una sèrie de poemes a Gileta que només ens transmet aquest manuscrit, a més del fet que hi ha poesies amb variants significatives que podrien ser d'autor.

Tot i que tradicionalment es considera que les *giletes* van ser escrites quan Fontanella era jove («entre els anys 1639-1641», precisa Miró 1995, I, p. 305), no hi ha res que garanteixi que hagi estat realment així; però, sobretot, res no ens assegura que el cicle hagués quedat definitivament tancat llavors. De fet, alguns poemes (com ara els sonets *Jo t'adoro, bellíssima Gileta* i *Sens vostra llum, Gileta vencedora*, així com les composicions en castellà dedicades a la dama), de transmissió més aviat migrada, semblen fruit de la maduresa de l'autor.

A continuació d'aquella portada que encapçala les *giletes*, el manuscrit dedica una pàgina (p. 437) a copiar l'anagrama MTA [figura 4] i la quarteta *Fins lo que no parla parla*, circumstància que remarca la importància del missatge que s'hi vehicula.

Fig. 4: Anagrama de la p. 437 del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

MTA

Fins lo que no parla parla
la xifra de mos sospirs,
mes no escolta qui podria
entendre lo que no dic.

Xifra, segons el D
inicials del nom i cog
convé aquí. El dibuix
disseny de les inicials
ser ho podem atribuir
cas, no sembla que s'h

La quarteta ens diu
parla; però qui podria
aquesta paràfrasi: «la
dels sospirs del poeta
entendre aquesta revel
cultat de l'ús transitiu
sintàctica és habitual e
cognom Ham (que és,
mari), sota el qual s'a
inesquivable.

Si certament els pr
la clau per desxifrar-l
enigmàtic del nom de (
segueixen (p. 438). Aq

Anagram
No resta

G	I	L	E
1	2	3	4
A	M	A	S
2	1	5	10
A	M	A	S
12	1	2	10

s seves obres, cosa que
tesa i l'ordenació del

i hagi una sèrie de com-
excepció a aquest fet. A
nb una bella cal·ligrafia
ab diferents afectes sos
R hi ha el fet que s'hi
aquest manuscrit, a més
n ser d'autor.
n ser escrites quan Fon-
995, I, p. 305), no hi ha
tot, res no ens assegura
De fet, alguns poemes
ra llum, Gileta vencedo-
ma), de transmissió més

, el manuscrit dedica una
teta *Fins lo que no parla*
que s'hi vehicula.

Fig. 4: Anagrama de la p. 437 del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll

Xifra, segons el Diccionari Alcover-Moll, té –entre d'altres– el significat de «les inicials del nom i cognom d'algú, combinades o entrellaçades», que és el sentit que convé aquí. El dibuix, que recorda l'anagrama Ave Maria, deixa entreveure aquí el disseny de les inicials M, T i A. La T és la lletra que queda més imprecisa, però potser ho podem atribuir al fet que el copista no hi va saber veure el simbolisme. En tot cas, no sembla que s'hi pugui identificar cap més lletra que una T.

La quarteta ens diu que «la xifra dels sospirs del poeta parla fins i tot allò que no parla; però qui podria entendre allò que el poeta no diu no escolta». Podríem fer-ne aquesta paràfrasi: «la xifra que encobreix el nom de la persona que és la causant dels sospirs del poeta revela allò que l'autor no diu explícitament; però qui podria entendre aquesta revelació, no l'escolta». Al to críptic del poema s'afegeix la dificultat de l'ús transitiu de 'parlar' [=dir, revelar], tot i que aquest tipus de violència sintàctica és habitual en la poesia cultista hispànica. Però probablement la clau és el cognom Ham (que és, com veurem tot seguit, el de la dama a qui es dedica el poemari), sota el qual s'amaga la forma verbal am(o) i el ganxo d'on penja l'esquer inesquivable.

Si certament els pròlegs que hem analitzat abans estan dedicats a algú que tenia la clau per desxifrar-los, la clau de qui és aquest algú la trobem en l'*Anagrama enigmàtic del nom de Gileta o lo que sia* i en el romanç *Gileta, sempre adorada* que segueixen (p. 438). Aquestes composicions diuen el següent:

Anagrama enigmàtic del nom de Gileta o lo que sia.
No resta al discret lector, sinó a l'amable lectora

G	I	L	E	T	A			A	D	O	R	A	D	A
1	2	3	4	5	6			7	8	9	10	11	12	13
A	M	A	S		A		T	E	M	E	R	A	R	I
2	1	5	10		11		6	7	13	9	3	12	8	4
A	M	A	S			T	E	M	E	R	A	R	I	A
12	1	2	10			6	9	13	7	8	11	3	4	5

Gileta sempre adorada,
si mirau estos borrons,
un borró pot corregir
lo que no podrien molts.
Est és lo vostre anagrama;
enigma diré millor,
pus qui l'escriu no l'entén
i qui l'entén no la vol.
Temeritat repetida
està encoberta en lo nom:
vós la teniu per ningú;
oh, quants la tenen per vós!
I dolçament les lletres
prometen algun favor:
fortunat lo temerari
que sap ésser temerós!
Ai, bella! Per qui venera
vostres altes perfeccions
la major temeritat
és no témer al temor.
Mes lo amar a temerari
no es pot trobar en los dos:
ni vós fareu lo primer
ni jo seré lo segon.
No pot la temeritat
ofuscar vostra raó,
que és com lo Sol insensible
i clara més que lo Sol.
Mes, per qui no pot mudar
la més perfeta afició,
com no és temor lo retiro,
no és temeritat l'ardor.

És molt significatiu que només un manuscrit hagi transmès aquestes composicions, el manuscrit *R*, i que sigui precisament l'únic que conté dos pròlegs d'autor. L'*Anagrama enigmàtic* ens permet desxifrar, ordenant les lletres segons el número que hi ha a sota, el nom de Gileta: Maria Teresa Am (o Ham), sobre la qual encara avui tenim molt poques dades fiables. Sabem que hi ha una família Ham establerta a Perpinyà, que podria ser la de Maria Teresa perquè algunes de les composicions a Gileta se situen clarament en territori rossellonès, però no tenim gaires més notí-

cies sobre aquesta d
nyen pròpiament a l
dama de nom Ham (
Miró). De fet, no fa g
encoberta sota més c
aquesta (Miralles 201
Doncs bé: si la *be*
çalament del segon p
altres que pugui rebr
que apareix a l'*Anagr*
corregir altres borro
l'efecte que els anter
avinent la raó de ser
Des d'aquesta perspe
gada que és inútil neg
a l'amable lectora; i
aquesta revelació nom
que és per a qui té si
entre portes, en el sen
com demanava Fontar
dels pròlegs l'autor c
anònim, com sabia qu
Però, què diu l'an
l'ha escrit (el poeta),
que és Gileta, no vol a
concepte vinculat al
temeritat (*amas a tem*
n'hi ha molts que en t
algú que està tant per c
Fins aquí tenim una
del significat que ama
Però seguim de nou el
ten algun favor: *amas*
ni l'han materialitzat m
sar. Això sí, el temeran
qui voldria identificar-

3. Pep Vila documenta a
neus Orientals (2007: 348). V

s aquestes composicions,
ıté dos pròlegs d'autor.
lletres segons el número
am), sobre la qual encara
ıa família Ham establerta
ıes de les composicions a
o tenim gaires més notí-

cies sobre aquesta dona.[3] Hi ha, encara, altres poemes fontanellans que no pertanyen pròpiament a les Giletes i que van dedicats, directament o indirecta, a una dama de nom Ham (per exemple, els núm. 277, 290, 313, 325 i 326 de l'edició Miró). De fet, no fa gaire plantejàvem la possibilitat que hi hagués una única dama encoberta sota més d'un pseudònim en l'obra de Fontanella, i que segurament és aquesta (Miralles 2014).

Doncs bé: si la *benèvola o rigorosa lectora* a qui es dirigeix el poeta en l'encapçalament del segon pròleg (i de qui diu que el seu judici està per damunt de tots els altres que pugui rebre) és un personatge real, aquest ha de ser l'ara *amable lectora* que apareix a l'*Anagrama enigmàtic*, i que té al davant un escrit (un *borró*) que pot corregir altres borrons. El que li explica és que aquest poema pot aconseguir l'efecte que els anteriors no han provocat; que té la funció de *corregir* o de fer-li avinent la raó de ser d'una peripècia vital (la d'ell i la d'ella) i literària (la d'ell). Des d'aquesta perspectiva, l'anagrama, en funció d'enigma, revela una veritat amagada que és inútil negar. Aquesta veritat, però, no va destinada *al discret lector, sinó a l'amable lectora*; i per això s'encobreix dins un únic manuscrit (recordem que aquesta revelació només apareix a *R*) que el poeta compila expressament per a ella, que és per a qui té significat. Per aquesta raó, la destinatària ha d'acollir l'obsequi *entre portes*, en el sentit d'haver-lo de llegir en la intimitat, i no *entre gramàtiques*, com demanava Fontanella en el segon dels pròlegs. S'entén, doncs, que en el primer dels pròlegs l'autor considerés *contra mon designe* arribar a un *lector* general o anònim, com sabia que podia passar.

Però, què diu l'anagrama? Quin sentit té? L'anagrama és un enigma per a qui l'ha escrit (el poeta), que no sap interpretar-ne el sentit, i qui el sabria interpretar, que és Gileta, no vol assumir com a pròpia la condició de temerària (*temeritat* és el concepte vinculat al nom de Gileta). En el nom d'ella s'amaga dues vegades la temeritat (*amas a temerari* i *amas temerària*), temeritat que ella rebutja; en canvi, n'hi ha molts que en tenen cap a ella (perquè s'ha de ser molt temerari per estimar algú que està tant per damunt de totes les altres dames).

Fins aquí tenim una dona que no sabem si escoltarà el poeta, i que no és conscient del significat que amaga el seu nom, perquè no vol assumir la temeritat i la ignora. Però seguim de nou els versos de Fontanella, perquè les lletres de l'anagrama *prometen algun favor: amas a temerari; amas temerària*. Fixem-nos-hi: no el materialitzen ni l'han materialitzat mai, aquest favor, però conviden a creure que el fet podria passar. Això sí, el temerari afortunat (el que hi ha amagat rere el nom de la dona, i amb qui voldria identificar-se el poeta) ha de ser capaç de tenir por, perquè la cosa més

3. Pep Vila documenta aquesta família a partir del lligall 2E 354 de l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals (2007: 348). Veg. també Lazerme (1975-1977: vol. II, p. 196).

arriscada, per a aquells que la veneren, és no tenir por del temor: es trobarien rebutjats i menyspreats.

Pel que fa a la relació del poeta i la dama, aquell *favor* de l'anagrama no es podrà complir. Encara que aquesta esperança s'encobreixi sota el nom d'ella, ni ella estimarà mai un temerari, ni ell ho serà. Ella no ho farà perquè la raó la domina: és insensible com el Sol i com el Sol, impertorbable. Ell, perquè ni pot ser temerari ni pot ser temorós. De la mateixa manera que la seva vida retirada no té res a veure amb el temor (d'estimar-la), el seu amor ardent no és una temeritat (perquè ja no pot canviar el seus sentiments: la seva fermesa és immutable).

Tot plegat podria voler dir que l'un i l'altre no es poden estimar obertament, malgrat els sentiments del poeta (de la dama només en sabem que no se l'escolta). Es podria interpretar el *retiro* d'ell com la seva condició de dominic, i la indiferència d'ella, fruit de la raó, com una conseqüència del seu estat civil (casada? religiosa?). Sigui com sigui, el que canten aquests poemes no és un amor primerenc, un estira-i-arronsa de dos jovenets innocents i enamorats. Fontanella hauria escrit poemes a Gileta de jove i de gran, quan va decidir endreçar-li un cançoner que havia preparat per a ella i per al qual va escriure uns poemes que només s'han conservat en la còpia d'aquest poemari. Va arribar ella a tenir a les mans el manuscrit? El va llegir? No tenim una resposta per a aquestes preguntes, però sí que podem afirmar que aquesta compilació no va circular gaire i que, ara per ara, s'advera com la millor solució per llegir la producció fontanellana amb una nova ordenació que ens la farà entendre d'una manera ben diferent.

Notem, per acabar, la importància de l'ordenació de les composicions a Gileta en el manuscrit de Ripoll: després de les que segueixen immediatament a la portada interior de les Giletes i que ens hem aturat a comentar, hi ha tres retrats de la dama (*Quisiera yo retratarte*; *Si vol Amor que retrate*; *Belisa de les giletes*), els dos sonets en castellà ja esmentats i, finalment, totes les altres *giletes*, que presenten un ordre que dibuixa a través de les rúbriques, si no ens equivoquem, un itinerari amorós ple d'alts i baixos en què es poden reconèixer alguns dels episodis documentats de la vida de Fontanella.

Potser la pròxima edició de la seva obra poètica, que esperem que podrà ser consultada d'aquí a pocs anys, ens aclarirà del tot si la destinatària del manuscrit és realment Maria Teresa Ham. De moment, el que sabem dels primers posseïdors del manuscrit o del seu model («el Dr. Pedro Mártir Pons lo poseía en 1705», segons Torres Amat 1836, p. 261) no permet fer cap més conjectura; amb tot, avancem que ben aviat sortirà a la llum un estudi complet sobre l'ordenació dels cançoners unitaris fontanellans que hauria de permetre aportar més llum sobre alguns aspectes que aquí tan sols han pogut ser insinuats.

I una postil·la final. L'observació de Fontanella en el pròleg que obre el manuscrit sobre l'anomalia que suposa que el gènere masculí (un *lector*) també inclogui el

públic femení, sem
sexista. No és això,
sos de la retòrica pe
maticals o convencic
això, a Fontanella, li
tits, el gust pels emb
–desbordant en el seu
intensitat i el fervor a
d'ell mateix amb la li
literalment la seva vic
què, en realitat, Fontai

Referències

J. ALEGRET, «El s
2006, p. 245-254.
D. DONADIU Y PUIC
dencia catalana, 4 vol.,
J. ESTEVE; J. BELV
latino, 2 vol., Barcelona
P. LABERNIA, *Diccio*
na y llatina, 2 vol., Barc
P. LAZERME, *Nobles*
danya, 3 vol., La Roche-
E. MIRALLES, «Un it
so en boca de Silvano)»,
M. M. MIRÓ, *La po*
1995.
A. ROSSICH, «El mo
NICOLÁS (ed.), *La config*
Alacant: Institut Interuniv
A. ROSSICH, «Criteris
catalana del barroc. Antolo
A. ROSSICH, «Frances
tura catalana, vol. III: *E*
p. 364-392.
G. SANSANO, «Algune
pastoral d'amor, firmesa i
i les comèdies de pastors d

nor: es trobarien rebutjats

vor de l'anagrama no es
sota el nom d'ella, ni ella
rquè la raó la domina: és
què ni pot ser temerari ni
etirada no té res a veure
a temeritat (perquè ja no
le).
estimar obertament, mal-
n que no se l'escolta). Es
dominic, i la indiferència
civil (casada? religiosa?).
ıor primerenc, un estira-i-
la hauria escrit poemes a
nçoner que havia preparat
'han conservat en la còpia
ıuscrit? El va llegir? No
odem afirmar que aquesta
. com la millor solució per
ı que ens la farà entendre

ı composicions a Gileta en
liatament a la portada inte-
es retrats de la dama (*Qui-*
giletes), els dos sonets en
ue presenten un ordre que
ı itinerari amorós ple d'alts
documentats de la vida de

sperem que podrà ser con-
ıtinatària del manuscrit és
lels primers posseïdors del
ɔ poseía en 1705», segons
ura; amb tot, avancem que
ıació dels cançoners unita-
. sobre alguns aspectes que

pròleg que obre el manus-
ın *lector*) també inclogui el

públic femení, sembla que s'avanci al combat actual a favor d'un llenguatge no sexista. No és això, és clar: recordem que som a l'època del barroc i que els recursos de la retòrica permeten argumentar i contraargumentar més enllà de regles gramaticals o convencions rutinàries. En literatura, es busca sorprendre i enlluernar. I això, a Fontanella, li anava com anell al dit. Els missatges críptics, els dobles sentits, el gust pels emblemes, anagrames i pseudònims, la barreja de realitat i ficció –desbordant en el seu teatre, en les cartes a les monges–, reflecteixen no solament la intensitat i el fervor amb què Fontanella vivia la literatura, sinó més encara: la fusió d'ell mateix amb la literatura. En efecte, per a Francesc Fontanella, la literatura era literalment la seva vida, encara que sembli increïble en un autor del segle XVII. Perquè, en realitat, Fontanella vivia, entre noms figurats, dintre la literatura.

Referències

J. ALEGRET, «El sonet "Tronc infeliç..."», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 245-254.

D. DONADIU Y PUIGNAU, *Diccionario de la lengua castellana con la correspondencia catalana*, 4 vol., Barcelona: Espasa y Compañía, Editores, c. 1890.

J. ESTEVE; J. BELVITGES; A. JUGLÀ Y FONT, *Diccionario catalan-castellano-latino*, 2 vol., Barcelona: Tecla Pla Viuda, 1803-1805.

P. LABERNIA, *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, 2 vol., Barcelona: Hereus de la V. Pla, 1839.

P. LAZERME, *Noblesa catalana: cavallers i burgesos honrats de Rosselló i Cerdanya*, 3 vol., La Roche-sur-Yon: Imprimerie Centrale de l'Ouest, 1975-1977.

E. MIRALLES, «Un itinerario sentimental de Fontanella (o un desengaño amoroso en boca de Silvano)», *eHumanista/IVITRA*, núm. 5, 2014, [en premsa].

M. M. MIRÓ, *La poesia de Francesc Fontanella*, 2 vol., Barcelona: Curial, 1995.

A. ROSSICH, «El model ortològic del català modern», dins A. FERRANDO; M. NICOLÁS (ed.), *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2006, p. 125-153.

A. ROSSICH, «Criteris d'edició», dins A. ROSSICH; P. VALSALOBRE (ed.), *Poesia catalana del barroc. Antologia*, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006, p. 25-36.

A. ROSSICH, «Francesc Fontanella», dins íd. (dir.), *Panorama crític de la literatura catalana*, vol. III: *Edat moderna*, Barcelona: Edicions Vicens Vives, 2011, p. 364-392.

G. SANSANO, «Algunes notes sobre les fonts dramàtiques de la *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia*, de Francesc Fontanella: *Il pastor fido*, de Guarini i les comèdies de pastors de Lope de Vega», dins S. MARTÍ; M. CABRÉ; F. FELIU; N.

IGLÉSIAS; D. PRATS (ed.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, I, Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 281-293.

G. SANSANO; P. VALSALOBRE (ed.), *Fontanellana*, Girona: Documenta Universitaria, 2009.

J. SOLERVICENS, «Belona, una convulsa Arcadia barroca: la *Tragicomèdia pastoril de amor, firmesa y porfia* de Francesc Fontanella», dins R. FRIEDLEIN; G. POPPENBERG; A. VOLMER (ed.), *Arkadien in den romanischen Literaturen*, Heidelberg: Universitätsverlag, 2008, p. 215-233.

F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de escritores catalanes*, Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer, 1836.

P. VALSALOBRE, «"Mudats tots los perfils": aportacions a la biografia de Francesc Fontanella», *Els Marges*, núm. 92, tardor de 2010, p. 54-81.

P. VALSALOBRE; G. SANSANO (ed.), *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2006.

P. VILA, «Un manuscrit de Fontanella», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, núm. III [=*Miscel·lània Pere Bohigas*, 1], 1981, p. 139-159.

P. VILA, «Un testament de Francesc Fontanella de 1658», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. XLVIII, 2007, p. 343-353.